

Bahreyn’de Arap Kışı: Şiilerin Demokrasi Mücadelesi

Veysel Ayhan*

Özet

Arapça’da iki deniz arasındaki ada anlamına gelen Bahreyn, günümüzde Basra Körfezi’ndeki mezhepsel çatışmanın odağında olan bir ülke olarak öne çıkmaktadır. Ülkenin yönetici elitleri olan Sünniler ile Şii halk arasında yaşanan gerginlikler 2011 Şubatında yeni bir çatışmanın yaşanmasına yol açmıştır. Bahreyn’deki mezhepsel çatışmalara bir milad vermek gerekirse, dönemin Katar Emiri olan El Halife ailesinin 1782-83’lerde nüfusu Şii Araplardan oluşan Bahreyn’de İran etkisini ortadan kaldırarak ülkeyi denetimleri altına almasıyla başlatılabilir. 1820’de İngilizlerle yapılan koruma anlaşmasını 1861 ve 1868 diğer koruma anlaşmaları izlemiş ve böylelikle Halife ailesinin Şii çoğunluk karşısında iktidarını koruması dönemin İngiltere’si açısından temel güvenlik politikaları olmuştur. Bununla birlikte İngiliz etkisi döneminde Bahreynli Şiilerin siyasal, idari ve ekonomik alanda temsili konusunda günümüzle karşılaştırıldığında başarılı politikaların hayata geçirildiğini belirtmek gerekir. Bahreyn’in bağımsızlığını kazandığı 1971 sonrası dönemde ise El Halife yönetimi Şiilerin toplumsal ve siyasal alandaki etkisini sınırlandırma girişimlerinde bulunmuş ve bunun bir sonucu olarak da 1980’lerden başlayarak günümüze dek gelen bir Şii muhalefet hareketiyle mücadele etmek zorunda kalmıştır. Dolayısıyla 2011 yılında tüm Arap dünyasında etkili olmaya başlayan Arap Baharının Bahreyn’deki anlamı Şiilerin siyasal, iktisadi ve idari alanda Sünnilerle eşit temsilini sağlayacak anayasal değişiklikleri sağlamak olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Arab, Bahreyn, 14 Şubat, Şii, Sünni.

Arab Winter in Bahrain: Shia Struggle For Democracy

Abstract

Today the name of Bahrain, which means island between two seas in Arabic, comes to forefront as a country which is at the centre of sectarian tensions in the Persian Gulf. The tension, which took place between the Sunni being the ruling elites of the country and the Shia people, led to a new conflict in February 2011. The sectarian tensions in Bahrain could have started upon the fact that the Al Khalifa family being the then Qatari Emir eliminated the influence of Iran in Bahrain, whose population between the years 1782 and 1783 was composed of the Shia Arabs, and that they brought the country under control. The protection agreement signed with the English in 1820 was followed by the other protection agreements in 1861 and 1868, and thus the fact that the Khalifa family kept its power against the Shia majority became the main security policies for the then England. In addition to this, when the political, administrative and economic representation of the Bahraini Shia during the English influence period is compared with today, it is necessary to indicate that the successful policies were put into practice. As for the post-1971 period, when Bahrain gained its independence, the Al Khalifa administration made initiatives to limit the influence of the Shia in social and political fields; and as a result, it had to struggle with the Shia opposition movement, which started in 1980’s and still exists today. Therefore, the meaning of the Arab Spring, which started to be effective across the whole Arab world in 2011, in Bahrain has been assessed as providing the Constitutional amendments, which would enable the equal representation of the Shia with the Sunni in political, economic, and administrative fields.

Keywords: Arap, Bahrain, 14 February, Shia, Sünni.

* Doç. Dr., Abant İzzet Baysal Üniversitesi, İ.İ.B.F., Uluslararası İlişkiler Bölümü.

E-posta: veyselayhan@gmail.com

Bahreyn’de Siyasal ve Toplumsal Yapının Tarihsel Geri Planı

Bahreyn Devleti bağımsızlığını 1970’lerin başında kazanmış olmakla birlikte Bahreyn adasına yerleşimin Milattan önce başladığı, bölgede yapılan kazı çalışmalarından anlaşılmaktadır. Özellikle Basra Körfezi’ndeki balıkçılık ve deniz ticaretinin merkezinde yer alan Bahreyn tarih boyunca deniz ticaretiyle uğraşan kesimlerin uğradıkları bir ada olagelmıştır. Bahreyn’in tarih boyunca göçebe Arap aşiretlerinin Arabistan yarımadasında geçiş güzergahı olarak kullanılmasından dolayı da tarihsel olarak yerleşik bir iktidara ev sahipliği yapamadığını belirtmek gerekir. İslamiyetin ortaya çıkışına kadar geçen sürede bölgede Arap ve Fars kökenli yerleşimcilerin ikamet ettiği varsayılmakla birlikte siyasi hayatı yönlendiren toplulukların Arami kökenli kesimler olduğu düşünülmektedir. Ayrıca İslamiyetin kabulü ile birlikte Arapların siyasal ve iktisadi hayatı yönlendiren topluluk olarak öne çıktıkları görülmektedir. Emevi ve Abbasi İmparatorluğu döneminde Bahreyn topraklarında yerel yönetimler oluşturulurken Şiilik önemli bir mezhep olarak yayılmaya başlamıştır. Arap iktidarları, 1500’lerin başında Portekizlilerin Basra Körfezi’ndeki deniz ticaretini kontrol altına alma girişimleri sonucu son bulurken, Şiilik adanın hakim mezhebi haline gelmiştir. 1521 tarihinde Portekizliler vergi vermeyi reddeden Şii Bahreynlilere karşı askeri bir hareket düzenleyerek bölgenin denetimini ele geçirmişlerdir.¹ Kıyı boyunca inşa ettikleri üslerle hem askeri hem de ticari olarak bölgeyi kontrol etmeye başlamışlardır. Portekizliler altın, gümüş ve değerli madenlerin ihracının yanı sıra inci üretiminde de Bahreyn kıyılarını ticari çıkarları açısından önemli görmüşlerdir.

Ancak Portekiz etkisi² Osmanlının Irakiye seferi sonucu siyasi olarak zayıflamaya başlamıştır. Irakiye seferi sonrası (1534) Padişah Bağdat’ta iken Ahsa ve Bahreyn’den elçilerin geldiği ve Osmanlıya bağlılıklarını bildirdikleri ifade edilmektedir.³ Nitekim Osmanlıların aynı tarihlerde Umman kıyılarındaki Portekiz varlığına karşı mücadele eden İbadi kabilelere destek verdiği düşünüldüğünde Osmanlı güçlerinin bir bütün olarak Basra Körfezi’ndeki Portekiz etkisini ortadan kaldırmaya çalıştığı anlaşılmaktadır.⁴ Bununla birlikte Osmanlı etkisinin askeri olmaktan öte siyasi olduğunu ve bölgenin sürekli bir şekilde el değiştirdiğini belirtmek gerekir. Nitekim 1602 tarihinde Safavi Şahı I. Abbas döneminde Bahreyn üzerindeki Portekiz etkisi askeri olarak ortadan kaldırılırken, Caferi

1 Juan R. I. Cole (1987). “Rival Empires of Trade and Imami Shiism in Eastern Arabia, 1300–1800”, *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 19, No. 2, s. 182, (pp. 177-203).

2 Ibid.

3 Zekeriyâ Kurşun (1998). *Necid ve Ahsa’da Osmanlı Hâkimiyeti: Vehhabî Hareketi ve Suud Devleti’nin Ortaya Çıkışı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay., s. 2.

4 Veysel Ayhan (2010), “Oman Sultanlığı: Arap Yarımadasında Geleneksel ile Modernite Arasında Bir Ülke”, *Orta Doğu Stratejik Araştırma Merkezi*, Rapor No:16, s. 9.

Şiiliği adanın resmi mezhebi olarak ilan edilmiştir.⁵ Bahreyn adası üzerindeki İran etkisi yaklaşık 200 yıl sürmesine karşın, ada sakinleri bazen Osmanlıya da vergi ödeyerek Bahreyn'deki istikrarı korumaya çalışmışlardır. 1700'lerin birinci yarısında Bahreyn üzerindeki İran etkisi kuzeyden Necdli kabileler ve güneyden de İbadi kökenli Ummanlı güçlerin baskılarıyla zayıflamaya başlamıştır. 1717'de ve 1738'de Umman Bahreyn'in kontrolünü kısa süreli ele geçirmesine karşın Bahreyn'de Sünni bir yönetim oluşturması dikkat çekicidir. Diğer yandan İranlıların Bahreyn üzerindeki denetimi tekrar sağlamayı başarmalarına karşın, Necd kökenli Arapların 1770'lerde bölgenin en önemli inci ticaretinin yapıldığı ve Bahreyn adasının karşısındaki Zubara'ya yerleşmesi, Bahreyn üzerinde bir kez daha Arap ve İranlıların rekabetine yol açmıştır. Bahreyn, El Halife ile El Jalahima kabilelerinin 1782 tarihinde nüfusu Şii Araplardan oluşan Bahreyn'deki İran etkisini ortadan kaldırmasından sonra Sünni Arapların yönetimi altına girmiştir. Bahreyn'deki son Pers valisi Nasr El Mazkur da askeri mücadeleyi kaybettikten sonra yönetimin merkezini Buşher'e taşımak zorunda kalmıştır. Böylelikle Bahreyn'in yönetimi Katar'da ikamet eden El Halife ailesinin denetimi altına girmiştir.⁶

El Halife ailesinin Katar ve Bahreyn üzerindeki hakimiyeti, kuzeyden Suudiler ve güneyden de Umman'ı yöneten Said ailesi arasındaki mücadelenin etkisi altında gelişme göstermiştir. Bahreyn üzerindeki el Halife denetimini ortadan kaldırmak isteyen Ummanlı Said bin Sultan (1806-1856) döneminde Maskat, Basra Körfezi üzerindeki etkisini genişletmeye çalışırken Suudi ailesi ve İngiliz muhalefetiyle karşılaşmıştır. Suudiler 1806 ve 1807 yılında Katar ve Musandam topraklarında ilerlemeye başlayınca Al Halife ailesinin elitleri de daha korunaklı olarak gördükleri Bahreyn'e geçmişlerdir. Ancak aynı tarihlerde İngilizlerin desteğini arkasına alan Said ailesi Bahreyn üzerinde askeri ve siyasi bir denetim kurmuştur. 1818 öncesi dönemde birkaç kez el değiştiren iktidar ardından Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa'nın oğlu İbrahim Paşa'nın Diriye'yi ele geçirmesi ile son bulmuş ve Bahreyn'de bir kez daha Osmanlı denetimine geçilmiştir.

Diğer yandan Osmanlı'nın Basra Körfezi'ndeki nüfuzunu genişletmeye çalıştığı bir dönemde İngilizlerin de Basra Körfezi'ne yerleşmeye çalışması bölgedeki yerel aşiretlerin hareket alanını genişletmiştir. Bahreyn'deki Halife ailesinin Katar üzerindeki hakimiyetini sürdürme girişimi Necd bölgesinden Katar'a gelen Al Thani kabilesinin tepkisine yol açmıştır. Araplar arası rekabeti fırsat olarak gören İngilizler soruna müdahale ederek, Halife ailesini Körfez'deki deniz ticaretini ve genel güvenliği bozmamaları konusunda uyarmıştır. Ancak El Halife ailesinin Katar'daki egemenliğini sürdürmek için Thani ailesine karşı askeri bir hareket düzenleme girişimi Körfez'de yeni bir çatışmanın yaşanmasına yol açmıştır. 1867

5 Cole (1987), ss. 186-188.

6 Ameen Fares Rihani (1930), *Around the Coasts of Arabia*, Houghton Mifflin Company, s. 290.

baskınından kısa bir süre sonra bu kez Thani ailesinin Bahreyn’de karşı etkili bir saldırı düzenlemesi üzerine İngilizler Katar’a giderek Thani ailesi ile anlaşmak zorunda kalmışlardır. 1868 tarihinde yapılan anlaşmaya göre Thani ailesi Katar’ı yönetme hakkı elde ederken, Halife ailesi de Katar’dan vergi almaya devam edecekti.⁷ Anlaşmanın ardından İngilizler savaş yanlısı olarak gördükleri Şeyh Muhammed’in bir darbe girişimi ile iktidardan ayrılmasını sağlamış, ardından da yerine kardeşi İngiltere yanlısı Şeyh Ali’yi Bahreyn Emirliği’ne getirmişlerdir.⁸ Aile içi iktidar değişikliği aynı zamanda Bahreyn üzerindeki İngiliz etkisinin fiili olarak da kurulması anlamına gelmekteydi. 1868 tarihinde Şeyh Ali ile İngiltere arasında 1861’den daha kapsamlı ve doğrudan Bahreyn’i İngiliz koruması altına sokan bir Protektora anlaşması imzalanmıştır. Şeyh Muhammed olayından sonra Bahreyn’e gelen İngiliz güçleri buradaki Osmanlı bayrağını indirerek bölgenin İngilizlere ait olduğunu ortaya koymuşlardır.⁹

Ancak, İngilizlerin Basra Körfezi’ni koruma anlaşmaları ile denetim altına alma girişimleri rakip yerel aşiretler ve Osmanlıyı yeni arayışların içine sürüklemiştir. Nitekim, 1869 tarihinde Bağdat Valiliğine atanan Mithat Paşa döneminde Osmanlı İmparatorluğu’nun Basra Körfezi’ndeki etkisi siyasi ve dini olmaktan öteye geçmemekteydi. 1871 tarihinde Kuveytli el Sabah ailesi birlikte bölgeye askeri bir sefer düzenleyen Osmanlı güçleri, Katar’a kadar olan bölgeyi denetim altına alarak, Osmanlı’nın yeni Basra Körfezi sınırlarını da çizmiş oldular. Böylelikle her ne kadar siyasi olarak Bahreyn’in Osmanlıya bağlı olduğu ileri sürülse de Osmanlı İmparatorluğu askeri nedenlerden dolayı Bahreyn’deki İngiliz etkisini kabul etmekteydi. Bununla birlikte Bahreynliler 1880 ve 1892’de İngilizlerle de kapsamlı koruma anlaşmaları imzalayarak ada üzerindeki Osmanlı ve İran’ın hak iddialarını kabul etmediklerini göstermişlerdir. 1913 tarihinde Osmanlı İmparatorluğu ile kez hukuki olarak Bahreyn üzerindeki hak iddialarından vazgeçerken, İngilizler de Bahreyn’le imzaladığı koruma anlaşmalarına dayanarak Bahreyn’i bölgedeki siyasi ve askeri üslerinden biri haline getirmişlerdi.¹⁰ İngiliz nüfuzu 1970’lerin başına kadar sürerken, el Halife ailesi de İngiltere’nin koruması altında iktidarda kalmayı başarmıştır. 1968 yılına gelindiğinde İngiltere tüm askeri varlığını 3 yıl içerisinde Körfez bölgesinden çekeceğini ilan etmek zorunda kalırken, bölgedeki yerel iktidarlarda ilk başlarda gevşek bir birlik üzerinde durmuşlardır. İçerisinde Katar, Bahreyn ve daha sonraları BAE adını alan Emirliklerle ortak bir siyasi

7 Jill Crystal (1990). *Oil and Politics in the Gulf: Rulers and Merchants in Kuwait and Qatar*, New York: Cambridge University Pub., s. 29.

8 Şeyh Muhammed 1867 olayından sonra tekrar Bahreyn’e dönmesine izin verilmişse de İngilizler 1870’de içerisinde Şeyh Muhammed’in de olduğu el Halife ailesinden bir çok kişiyi adadan kovmuş ve iktidarı da Şeyh ali’nin oğlu Şeyh İsa’a bırakmıştır. Rihani (1930). s. 392.

9 Rihani (1930). s. 301.

10 Husain M. Albaharna (1968), *The Legal Status of the Arabian Gulf States: A Study of Their Treaty*, Great Britain: University of Manchester pub., ss. 33-34.

yapı kurulması çalışmaları 1970’de başarısızlığa uğrayınca Bahreyn’in aynı yıl bağımsızlığı gündeme gelmiştir. Ancak İran’ın Bahreyn üzerindeki hak iddialarını sürdürmesi üzerine konu BM’in gündemine taşınmıştır. İran ve İngiltere’nin BM’nin denetiminde bir kamuoyu yoklaması ile Bahreynlilerin geleceğini tayin hakkı üzerinde uzlaşması üzerine gerçekleştirilen kamuoyu yoklamasında, Bahreynliler çoğunlukla bağımsız bir devlet olmayı talep etmişlerdir. 16 Aralık 1971’de Bahreyn’in bağımsızlığı İngiltere tarafından hukuki olarak da tanınırken, ABD de yeni bağımsızlığını kazanmış Bahreyn yönetimi ile adadaki İngiliz üslerini kiralama anlaşması imzalamıştır. Böylelikle 1971 sonrası dönemde, Bahreyn bağımsız bir devlet olmasına rağmen ABD’nin askeri koruması altına girmiş olmaktadır.

Bağımsızlık Sonrası Dönemde Siyasi İstikrar Arayışında Şii Sorunu

Bahreyn üzerindeki İran’ın hak iddialarının bir kez daha gündeme geldiği 1970 tarihinde el Halife ailesi Şii ve Sünnilerin eşit temsil edildiği bir Konsey kurarak Şiilerin bağımsızlık yanlısı bir tutum takınmalarını sağlamada başarılı olmuştu. İngiltere döneminde de Şiilerin siyasal ve toplumsal alanda temsil edilmesi konusunda önemli adımlar atılmıştı. Ancak 1971 öncesi dönemde devletin üst kademelerinde Şii ve Sünnilerin eşit temsil edilmesi politikasına öncelik verilirken, bağımsızlıktan sonra 2000’de bu oran Şiiler aleyhine %17’ye ve 2010’da %10’un altına düşmüştür.¹¹

Bahreyn’de Şiilerin 1922 tarihinde Sünnilerle eşit haklar talebiyle isyan etmesi üzerine İngiltere bir dizi idari, siyasi ve ekonomik reform kararı almıştır. Reform kararına en sert tepki ise Halife ailesinin yanı sıra sistemden önemli ayrıcalıklar elde eden Sünni ailelerden gelmiştir. Ancak, İran’ın yoğun tepkisi ile İngiltere Bahreyn’deki mezhepsel gerginliği gidermek için harekete geçmiş ve yerel grupları bir araya getirerek sorunları birincil elden çözmeye çalışmıştır. Bahreyn Ulusal Konseyi’nin kurulmasının ardından başlayan çalışmaların ardından Konsey üyeleri Şeyh İsa’nın görevde kalmasını, buna karşın kendisine yardımcı olacak bir Danışma Konseyi’nin kurulmasını önermişlerdi. Üyelerinin Sünni ailelerden oluşması ve Şiilerin taleplerini karşılayacak reformları gündeme getirmemesi üzerine Şiiler Konseyin çalışmalarına destek vermediler. Gerginliğin tırmanması üzerine İngiltere ilk önce Şeyh İsa’yı iktidardan uzaklaştırmış ve yerine oğlu Hamad bin İsa’yı getirmiştir. Ayrıca Ulusal Konsey Üyelerini de sınırdışı ederek Şiilerin tepkisini gidermeye çalışmıştır.¹² Yerel yönetimlerin

11 Mansoor Al-Jamri (2010), “Shia and the State in Bahrain: Integration and Tension”, *Alternative Politics*, Cilt 2, Özel Sayı 1, ss. 1-24.

12 Rosemarie Said Zahlan (1989). *The making of the modern Gulf states: Kuwait, Bahrain, Qatar, the United Arab Emirates and Oman*, London: Unwin Hyman, s. 50 .

(belediyeler) oluşturulması, Şiilerin kendi yerel meclislerinde temsil edilmeleri, kültürel ve sportif amaçlı derneklerin açılması, Şiilerdeki siyasal ve kültürel bilincin artmasına yol açmıştır. 1938 ve 1953-1956 arası dönemde Şiilerin yoğun destek verdiği el Halife karşıtı gösterilere sahne olan Bahreyn'de İngiltere'nin girişimleriyle yeni ekonomik, siyasal ve idari reformlar gerçekleştirilmiştir. 1953 tarihinde Şii ve Sünniler arasında yaşanan gerginlik, Bahreyn sokaklarında mezhepsel çatışmaya dönüşmüştür. 1954 yazındaki olaylara karışan Şiilerin cezalandırılmasını protesto eden göstericilere karşı silah kullanılması üzerine 4 Şii öldürülmüştür. Şii göstericilerin öldürülmesi üzerine tüm ülkede Şiiler ve Sünniler arasında çatışmalar yaşanmıştır. Adadaki mezhepsel gerginliği sonlandırmak için İngiltere Şii ve Sünnilerin eşit temsil edildiği bir Komite'nin kurulmasına izin vermiştir. Komite'nin oluşturulmasıyla birlikte çatışmalar son bulurken, iki taraf arasındaki gerginlik sürmüştür. 1956 tarihinde İngiltere Dışişleri Bakanı'nın Bahreyn'i ziyareti sırasında her iki kesim de yoğun gösterilerde bulunması üzerine çatışmalar yeniden başlamıştır. El Halife ailesinin ülkenin başkenti Manama'yı terk ederek, Sünnilerin yaşadığı adanın güneyine gitmek zorunda kalmasına yol açan çatışmalar, İngiltere'nin Ulusal Birlik Komitesi oluşturarak yeni reform adımları atmasıyla giderilebilmiştir.¹³

Bahreyn'deki mezhepsel gerginlik 1968'de İngilizlerin Süveys'in doğusundan çekileceğini ilan etmesiyle farklı bir zemine kayarken, İran da adanın kendisine geri verilmesini talep etmiştir. 1968 yılında dönemin en önemli Şii din adamını olan Büyük Ayetullah Muhsin El Hekim'i ziyaret eden Şeyh Isa bin Salman Al-Halife Bahreynli Şiilerle iyi ilişkiler kuracağına yönelik bir izlenim vermiş ve el Hekim'den destek talebinde bulunmuştur. El Halife ailesinin diğer Körfez Emirliklerinden farklı olarak bir Anayasa ve seçimler konusunda Şiilerin taleplerini karşılayacak reformları da gündeme getirmeleri, Şiileri etkilemiş ve 1970 baharında BM tarafından yürütülen kamuoyu yoklamasında bağımsızlık yanlısı eğilim göstermelerine yol açmıştır. Nitekim, kamuoyu yoklamasının ardından Şiiler de bağımsızlık yanlısı olunca Bahreyn 1971'de bağımsız bir ülke olmuş ve 1972'de bir Anayasa Komisyonu kurarak yeni Anayasa için çalışmalar başlatmıştır. Anayasa'nın yürürlüğe girmesinden hemen sonra 1973 yılında gerçekleşen Meclis seçimlerine katılan Şiilerin iktidarla ilişkileri kısa sürede değişmeye başlamış ve Sünniler Şiileri sistemin dışına doğru etmeye başlamışlardır. Böylelikle iki taraf arasındaki gerginlik de yeniden başlamış oldu. Siyasi reform taleplerine karşılık Bahreyn Emiri 1975'de Parlamentoyu süresiz fesh etme kararı almıştır.¹⁴

13 Zahlan (1989).. ss. 54-57.

14 Jamri (2010). s.15.

Şiiler ve Sünniler arasındaki gerginlik, İran devriminin ardından bir kez daha yerini çatışmalara bırakırken, Tahran'daki yeni yönetim de Şiileri desteklemiştir. 1980'lerde başlayan mezhepsel sokak gösterileri kesintili bir şekilde 2000'e kadar sürmüştür. Söz konusu dönemde binlerce Şii aktivist yurt dışına kaçmak zorunda kalırken, onlarca gösteriler sırasında yaşamını yitirmiş ve binlerce Şii de tutuklanarak cezaevine gönderilmiştir. Yaklaşık 20 yıl süren çatışmacı bir sürecin ardından 1999'da Bahreyn Emirinin ölmesi ve yerine oğlunun geçmesiyle birlikte el Halife ailesi Şii muhalefetle uzlaşma çabalarına yeniden başlamıştır.

Şii Muhalefetle Uzlaşma Çabaları ve Ulusal Eylem Planı

1999 yılında, Emir Şeyh İsa bin Salman'ın ölümü üzerine, yönetim şimdiki kral Şeyh Hamad Bin İsa al Halife'ye geçmiştir. İktidarın el değiştirmesiyle birlikte ülkedeki Şii-Sünni gerginliğini gidermek için yeni bir yol haritası da gündeme gelmiştir. 1979 sonrası dönemde yaşanan çatışmalardan dolayı onlarca Şii gösterici yaşamını yitirirken, yurtdışına kaçmak zorunda kalan muhaliflerin vatandaşlık hakları elinden alınmış ve inanç, ifade ve ekonomik haklardan eşit şekilde yararlanma konusunda Şii'lere ayrımcılık politikası uygulanmıştır. Siyasal sorunların yanı sıra aynı dönemde ülkede yaşanan ekonomik sorunlar, başta işsizliğin artmasına yol açmış ve bundan en fazla ülkenin sosyo ekonomik olarak geri kalmış kesimini oluşturan Şiiler olumsuz etkilenmiştir. Ülkenin içerisine sürüklendiği krizden çıkartılması için bir çok reform gündeme getirilmişse de, bunların hiç biri Şiiler tarafından kabul görmemiştir. Bunun üzere 1999'da iktidara gelen Şeyh Hamad kapsamlı bir anayasa değişikliğini gündeme getirmiştir. Şeyh Hamad'ın girişimleriyle içerisinde Şii muhaliflerin de olduğu 6'sı bayan 46 kişiden oluşan bir komite oluşturulmuş ve komite reformları içeren bir taslak bildiri hazırlamıştır. Komitenin başkanlığını yürüten Şeyh Abdullah Bin Halid Al Halife, ülkede yaşanan mezhepsel sorunların yanı sıra ekonomik, güvenlik ve toplumsal sorunların da giderilmesi yönünde bir çaba içerisinde olmuştur.¹⁵

Reform girişimleri 14 Şubat 2001 tarihinde Şeyh Hamad bin İsa tarafından halk oyuna sunulan Ulusal Eylem Senedi ile somut önerilerin tartışıldığı bir aşamaya geçmiştir. Yeni bir anayasa yapılmasını ve seçimle iş başına gelen bir meclisin oluşturulmasını öngören Ulusal Eylem Senedi'nde sivil ve dinsel özgürlükler alanında da reformların yapılması öngörülmekteydi. Böylelikle Emirlikten Krallığa dönüşen yeni devlette, Kral ünvanını alan Şeyh Hamad bin İsa Al-Halife iki yapılı bir meclisin kurulmasını sağlamış ve tüm sürgünde yaşayanlar da dahil olmak üzere siyasi af ilan ederek, mezhepsel gerginliği gidermeye yönelmiştir.

15 Stewen Wright (2006), "Generational Change and Elite-driven Reforms in the Kingdom of Bahrain", Sir William Luce Fellowship Paper No:7, ss.. 12-14

Ancak yasama yetkilerinin önemli bir kısmının doğrudan Kral tarafından atanan Şura Meclisi'ne verilmesi (40 üye) bir anlamda Temsilciler Millet Meclisi'nin (40 üye) varlığını önemsizleştirmiştir.

Bununla birlikte Şeyh Hamad yeni Anayasa'yı meşrulaştırmak için Anayasa'dan önce Ulusal Sened'i referandumla sunmuştur. Referandumda halkın %98'i Ulusal Senet'te belirtilen ilkelere olumlu destek vermiştir. Esasında Ulusal Eylem Senedi genel itibarıyla oldukça özgürlükçü ve demokratik değerleri referans alan bir içeriğe sahip olmasından dolayı Şii muhalifler tarafından desteklenmişti. Nitekim Ulusal Eylem Senedi'nin ilk kısmında, ulusun bütünlüğün vatandaşların eşit hak ve yükümlülüklerine sahip olması ile sağlanacağını belirtilen ifadeler yer verilmesi dikkat çekicidir. Her vatandaşın fırsat eşitliği hakkıyla sosyal ve toplumsal alanda var olacağı, bireysel özgürlüğün korunacağı, inanç ve ifade özgürlüğüne saygı duyulacağı, aile ve kadın haklarının genişletilip, sivil aktivitelere izin verileceği Ulusal Eylem Senedi'nde yer almaktaydı. Bunun dışında, işsizlik sorununa çözüm bulunacağı ve bunun devletin bir görevi olduğu da belirtilmiştir. Taslağın ikinci kısmında ise, yukarıda belirtildiği gibi doğrudan yerel ve genel seçimlerin yapılacağı ifade edilmiş ve egemenliğin kaynağının halk olduğu teyid edilmiştir. Özellikle egemenliğin kaynağının millet olduğunun, güçler ayrımı prensibinin kabul edileceğinin ve seçimlerin yapılacağı belirtilmiş olması Bahreyn'deki sorunların barışçıl ve demokratik yöntemlerle çözümleneceğine dair olan inancı güçlendirmiştir. Ayrıca bu kısımda kadınlara seçme ve seçme hakkının tanınacağı ifade edilmiştir. Son kısımda ise ülkedeki ekonomik sorunlar üzerinde durularak Şiiilerin ekonomik ayrıcalıklardan yararlanma ve özel mülkiyete saygıya yer verilerek, Şiiilere ait mal varlıklarına el konulmasının önüne geçileceği belirtilmiştir. Demokratik bir yapının kurulacağına dair beklentiler, Şiiilerin 2001 tarihinde isyan hareketini sonlandırarak Ulusal Senedi kabul etmelerine yol açmıştır.¹⁶

Bu çerçevede Ulusal Eylem Senedi'nin hazırlık aşamasında Emir Hamad Al Halife'nin Şii muhaliflerle doğrudan görüşmeler yürütmesi ve muhaliflerin şikâyetlerini ve tavsiyelerini birincil elden dinlemesi de Bahreyn Şiiilerini umutlandırmıştır. Oysa 1990'lı yıllarda yönetime yazdıkları dilekçelerde siyasi, ekonomik, sosyal ve askeri alanlarda kendilerine yapılan ayrımcılık ve haksızlıkları belirten Şiiilerin önemli bir kısmı darbe girişiminde bulunmak veya düzeni bozmak suçlamasıyla tutuklanmıştı. İktidarın Şiiilere bakışının değişmeye başlaması ile birlikte ulusal birlik yönünde önemli adımlar atılmış ve Ulusal Eylem Planı'nın kabulünün ardından da siyasi affın yanı sıra gösteri düzenleme hakkı, basın, inanç ve seyahat özgürlüğü önündeki engeller kaldırılmıştır.

¹⁶ *Programme on Governance in the Arab Region (POGAR)*, "Bahrain National Action Charter, 2001", <http://www.pogar.org/publications/other/constitutions/bahrain-charter-01e.pdf>, (e.t. 25.08.2011).

Diğer yandan Eylem Planı'nın referandumda kabulünden yeni anayasanın yazım aşamasının geçtiği bir yıllık süre içerisinde el Halife yönetimi ile Şii muhalifler arasında oluşan ılımlı hava yavaş yavaş değişmeye başlamıştır. Muhaliflerin yeni anayasanın yazım aşamasında yer almaması ve iktidarın tek başına anayasa yazımına yönelmesi, muhaliflerdeki kuşku ve güvensizliğin artmasına yol açmıştır. Nitekim 14 Şubat'ta yeni anayasanın Şeyh Hamad'ın onayı ile yürürlüğe girmesinin ardından muhaliflerde oluşan olumlu hava yerini endişe, kaygı ve öfkeye bırakmıştır. İktidar tarafından Eylem Planı ile söz verilen demokratik sistem kurulacağı yönündeki vaatler yerine getirilmediği gibi Emirlikten Anayasal Monarşiye geçen ülkede yetkilerin tek kaynağı Kral olarak belirlenmiş ve anayasa değişikliğinin de Krallın onayı ile olacağı açık bir şekilde ifade edilmiştir. Yeni anayasanın oluşturulma aşamasında etkili olan Mısırlı danışman Dr. Ramzi Al-Shaer, El Halife ailesinin iktidarının anayasal olarak garanti altına alınmasını sağlamış olmaktadır.¹⁷ Şiilerin iktidar üzerinde söz hakkı elde etme ve Emire ait olan bazı yetkilerin parlamentoya devri yönündeki beklentileri karşılanmamıştır. Anayasa ile birlikte el Halife ailesi daha güçlü bir konuma gelirken, Şiiler büyük bir hayal kırıklığı yaşamaya başlamışlardır. Statükonun değişmesi beklentilerinin aksine, birkaç reform hareketi dışında, demokrasi ve refah söylemiyle, El Halife lehine olan düzen daha da güçlendirilmiştir. Oluşturulan iki yapılı mecliste yetkiler atama ile iş başına gelen Şura Meclisi'ne verilirken, seçimle iş başına gelen Temsilciler Meclisi'nin yetkileri oldukça sınırlı kalmıştır.¹⁸

Kral tarafından atanan Başbakan'ın hükümeti oluşturma yetkisine sahip olduğu sistemde meclisin sunacağı yasa teklifleri doğrudan Kral'ın onayına sunulmaktaydı. Bakanlar kurulu, yabancı temsilcilikler, askeri komutanlar gibi üst düzey devlet görevlilerini atama yetkisi de Kral'a verilmişti. Ayrıca Veliyaht Prens atamasıyla da Krallığın doğrudan babadan oğulla geçmesi garanti altına alınmış olunmaktaydı. Nitekim, Şiilerde yeni anayasaya yönelik yaşanan hayal kırıklığı aynı yıl gerçekleşen genel seçimleri boykot etme kararı almalarıyla ortaya konmuş oldu.

Bununla birlikte yeni Kral Şiiler arasındaki tepkiyi azaltmak için sosyo-ekonomik alanda reformlar gerçekleştirmeye yönelmiştir. Yaklaşık 10 bin yoksul aileye ücretsiz elektrik dağıtımı sağlanmış, üniversite harçlarında %80'lere varan indirimler hayata geçirilmiş, iç çatışmalardan dolayı dul ve yetim kalan kesimlere

17 Wright (2006). ss. 12-14.

18 *National Portal of the Kingdom of Bahrain Website*, "Constitution of the Kingdom of Bahrain", 14 February 2002,

<http://www.bahrain.bh/pubportal/wps/wcm/connect/66637e004b96f314ba75bf13d8048f0c/CA9SS7XP.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=66637e004b96f314ba75bf13d8048f0c>, (e.t. 03.04.2011).

ekonomik ve sosyal yardım programları başlatılmıştır. Gerçekleştirilen ekonomik yardım programları doğrudan sistemin siyasal yapısı üzerinde bir değişikliğe yol açmamasına karşın, Hamad iktidarı birincil aşamada yoksul Şiiilerin sisteme entegrasyonunu sağlamaya çalışmıştır.¹⁹

Anayasanın ardından öncelikli konuların başında seçimlerin gerçekleştirilmesi gelmekteydi. Seçimlerden önce açıklanan seçim kanunları ise Şiiilerin siyasal sisteme katılımını engelleyen bazı önemli düzenlemeler içermekteydi. Temel sorun yerel seçimlerden ziyade genel seçimlerde ortaya çıkmaktaydı. Bundan dolayı Şii muhalifler yerel seçimlere katılmakta her hangi bir sakınca görmemiş ve gerçekleşen seçimlerde El Vefak Ulusal İslam Topluluğu, Şii bölgelerindeki tüm oyları almayı başarmıştır. Ancak Ekim 2002’de yapılması planlanan genel seçimlere katılmama kararı almıştır. El Vefak’ın temel eleştirisi seçim kanunları ve Temsilciler Meclisi’nin yetkileriydi. Seçim kanununa göre 5 ayrı vilayet içerisinde 12 ayrı seçim bölgesi oluşturulmuş ve toplam 40 Temsilciler Meclisi üyeliği için aday olanların bu seçim bölgelerinden çoğunluk oyu alarak seçilmesi kabul edilmişti. Ancak 12 ayrı seçim bölgesindeki seçmen sayısının eşit olmaması ve bazı Sünni bölgelerindeki seçmen sayısının 500 civarında olmasına karşın Şii bölgelerinde bu sayının 50 bin civarında olması Şii muhaliflerin de dikkatini çekmiştir. Parti adaylığının kabul edilmediği seçim kanununda tüm adayların tek başına seçime katılmasının yolu açık tutulmuştur. Bunun üzerine Vefak hareketi hem Kral ve Şura Meclisi’nin yetkilerini hem de seçim kanununu protesto etmek için genel seçimlere katılmama kararı almıştır. 2002 Ekiminde gerçekleşen seçimlerin birinci turuna katılım oranı %53 olurken, ikinci tura katılım oranı %43 olmuştur.²⁰

Tüm bunlara rağmen 2002’de muhaliflerle ilişkilerde olumlu bazı adımlar da atılmıştır. Yukarıda belirtildiği üzere ekonomik destek programlarının yanı sıra Temmuz 2002’de kurulmasına izin verilen Bahreyn İnsan Hakları İzleme Örgütü aktif bir şekilde ülkede işlenen hak ihlalleri iddialarını gündeme getirmekte, muhaliflerin basın yayında örgütlenmelerine imkan tanınmakta, Şiiilere ait olan ibadet merkezileri üzerindeki baskılar azaltılmaktadır. Nitekim güvensizliğe rağmen Vefak hareketi 2006 yılına gelindiğinde bu kez genel seçimlere katılma yönünde bir karar vermiş ve gerçekleşen seçimlerin ardından 40 üyeli Temsilciler Meclisi’nde 17 üye ile temsil edilme hakkı elde etmiştir. Bunun yanı sıra el Vefak tarafından desteklenen adayların aldıkları oy dikkate alındığında Bahreyn’de halk tarafından en fazla oyla desteklenen bloğun Şii muhalifler olduğu ortaya çıkmıştır.²¹

19 Wright (2006), s. 13.

20 Wright (2006), s. 16.

21 Mansoor Al Jamri, Mülakat, 22.01.2009, Manama, Bahreyn.

Diğer yandan 2006 seçimlerinde yer alan partilere kısaca bakacak olursak, siyasal sistemde mezhepsel bir yapının olduğu bir kez daha görülmektedir. El Vefak Ulusal İslam Topluluğu, rejime muhalif ulemanın desteğini de arkasına alan Şiilerin oluşturduğu bir partidir. 2006 seçimlerinde büyük bir başarı kazanarak 17 milletvekilliği çıkartmıştır. Parlamentoda yer alan en büyük ve güçlü muhalif bloktu. AlAsalah bloğu ise Sünni Arapların oluşturduğu ve Selefi akımı destekleyen ve Şiilere karşı radikal fikirlere sahip olan kesimlerden oluşmaktadır. El Asalah İslam Topluluğu, 2006 seçimlerinde büyük bir başarı kazanarak Temsilciler Meclisi'nde 8 milletvekilliği ile temsil edilme hakkı elde etmiştir.²² Diğer bir Sünni topluluğu olan El-Menbar İslam Toplumu ise Mısır'daki Müslüman Kardeşlerle bağlantılı olarak faaliyetlerini sürdürmektedir. Şii muhalifler gibi özgürlüklerin genişletilmesinden yana olan El Menbar aynı zamanda muhafazakar bir sosyal gündemi teşvik etmektedir. Yolsuzluklarla aktif mücadeleyi ve Bahreyn'in Batı dünyasıyla ilişkilerini sınırlandırmasını gündeme taşıyan El-Menbar liderleri geçmişte ABD askerlerinin Irak'ta Sünni kesimlere karşı uyguladığı baskıyı eleştirmiştir.²³ El Menbar topluluğu 2006 seçimlerinde 7 sandalye kazanmıştı. Üç bloğun dışında El Halife iktidarına yakın Future Bloğu 4 ve hiçbir bloğa bağlı olmayan 4 aday da seçimleri kazanarak Temsilciler Meclisi'nde yer almıştır. Böylelikle seçimlerin ardından Sünniler Temsilciler Meclisi'nde çoğunluğu oluşturmayı başarırken, Halife ailesi de 2002'den farklı olarak daha eleştirel bir parlamentoyla karşı karşıya kalmıştır.

Nitekim, 2006 seçimlerinden sonra Şiiler ve Sünniler arasında siyasal alanda gerginlikler daha da artarak sürmüştür. El Wasat gibi muhalif basın yayın organlarının faaliyetleri de rejime yönelik eleştirilerin daha yüksek sesle duyurulmasına yol açmıştır. Siyasal ve toplumsal alanda muhaliflerin örgütlenme hakkı elde etmesi rejimle Şii muhalifler arasındaki gerginliği bitirmek yerine daha da tırmandırmıştır. Nitekim 4 yıl sonra 2010 tarihinde gerçekleştirilen genel seçimlerin ardından Şiilerin benzer sayıda temsilci ile parlamentoda temsil edilmesi bir çok eleştirinin de tekrar yaşanmasını beraberinde getirmiştir. 2006 ve 2010 seçimlerine katılan Şiilerin her iki seçimde de 17 ve 18 parlamenter çıkartmaları ciddi gerginliklerin yaşanmasına yol açmıştır. Şura Meclisi'nde ise 25'e 15 Sünni-Şii dengesi oluşturulmuştur. Bir çok engellemenin yanı sıra seçim sisteminin ve seçim bölgelerinin Şiilerin 16-18 arası parlamenter çıkartacak şekilde düzenlenmesi ve bu konuda değişiklik yapılmaması Şiilerde tepkiye yol açmıştır. Ayrıca 4 yıl boyunca Kral Hamad'ın amcası olan Başbakan Şeyh Halife bin Salman'ın değiştirilmesine yönelik taleplerin dikkate alınmaması,

22 Adel bin A. Rahman Al Maawdah, Mülakat, 22.01.2009, Manama, Bahreyn.

23 *Muslim Brotherhood's Official English Web Site*, "Interview With Leader of Bahrain's Al-Menbar Society", <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=2264>, (e.t. 10.10.2011).

Kral'ın Başbakan'ı atama dahil geniş yetkileri elinde tutmayı sürdürmesi ve seçim kanununun değiştirilmemesi Şiilerde meclise olan güvenin azalmasına yol açmıştır. 2002 sonrası dönemde ülkede artan işsizlik oranları ve yoksullaşma karşısında Şiiler kendilerine karşı ciddi bir ayrımcılık uygulandığını ifade etmeye başlamışlardır.

Seçim sistemine yapılan eleştirinin yanı sıra Al Vefak Partisi'nin seçimlerde sistematik usulsüzlük ve yolsuzluk yapıldığını iddiası etmesi de dikkat çekmektedir. Özellikle söz konusu iddiaları doğrulayan Bandar Raporu'nun yayınlanmış olması da Şiileri tedirgin etmektedir. Bandar Raporu, Bahreyn meclisinde stratejik planlama danışmanı olarak görev yapan Salih Al- Bandar tarafından gündeme getirilmiş iddialara dayanmaktadır. Rapora göre, Bahreyn'deki Sünni iktidarın varlığını korumak için seçim sistemlerinden nüfus değişimine kadar oldukça geniş bir alanda Şiilere karşı ayrımcılık uygulamaktadır.²⁴ 2006-2010 arası dönemde Şiilerin sistematik olarak ayrımcılık politikalarıyla karşı karşıya kalmaları ülkedeki Şii-Sünni gerginliğini bir kez daha tırmandırmıştır. Gösterilerin yasaklanmasının yanı sıra, ekonomik alanda da Şiilerin sorunlarına çözümler üretilmediği iddiaları gündeme gelmiştir. Ayrıca güvenlik kuvvetlerinde Suriye ve Ürdün kökenli Arapların tercih edilmesi Şiiler tarafından Bahreyn'deki mezhepsel dengenin değiştirilmesi politikası olarak algılanmıştır. Şiilerin bu konudaki temel eleştirisi son yıllarda vatandaşlık hakkı kazandığını ileri sürdükleri yaklaşık 82 bin kişinin Sünni kökenli olmasıdır.²⁵ Şiilere göre Kral bilinçli bir şekilde Sünnilere vatandaşlık vererek ülkenin mezhepsel dengesini değiştirmeyi amaçlamaktadır. Bahreyn'de rejim Şiilerin devlet bürokrasisinde görev almasını sınırlandırmasına karşın, sonradan vatandaşlık hakkı elde eden Sünni Araplara konut yardımlarında bulunmaktadır. Şiilere göre konut yardımı için bir Şii 15 yıl beklemek zorunda iken yeni gelenlere hemen sübvansiyonlu konut yardımları verilmiştir. Şii bir öğretmen son durumu şu sözlerle özetlemişti: "Onlar bizim işimizi, bizim toprağımızı ve bizim kazancımızı aldılar, söyle bana neden Kral'ı desteklemeliyim, O benim için ne yaptı?"²⁶

2011 İntifadası ve Şii Sorununda Geline Aşama: Başa Geri Dönüş

Bahreyn'de 2010 genel seçimlerin ardından Şii ve Sünniler arasında süren gerginlikler Tunus ve Mısır'daki halk ayaklanmasının ardından yeniden sokak gösterilerinin yaşanmasına yol açmış, muhalif Şii hareketleri 14 Mart 2011 tarihini

24 Gulf Centre for Democratic Development (GCDD), Al Bander Report: Demographic Engineering and Mechanisms of Exclusion, Bahreyn: September 2006.

25 Bahreyn'de 22.01.2009'da ismini açıklamak istemeyen bir Şii liderle yapılan mülakat.

26 Steven Sotloff, "Why Bahrain's Shiite majority is restless despite election gains", CS Monitor News, <http://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2010/1026/Why-Bahrain-s-Shiite-majority-is-restless-despite-election-gains> (e.t. 12.05.2011).

“Öfke Günü” ilan ederek halkı demokratik reform taleplerine destek vermeye davet etmişlerdir. 14 Mart günü gerçekleşen gösterilere müdahale edilmesi sonucu bir eylemcinin yaşamını yitirmesinin ardından düzenlenen cenaze töreni de siyasi taleplerin gündeme geldiği eylemlere sahne olmuş, çıkan olaylar sırasında burada da bir gösterici yaşamını yitirmiştir. Bunun üzerine 16 Şubat’taki cenaze töreninin ardından göstericiler Manama’daki İnci Meydanı’nda kamp kurarak burayı da Kahire’deki Tahrir meydanına dönüştüreceklerini açıklamışlardır. Ancak Mısır’dan farklı olarak güvenlik güçlerinin göstericilere karşı tutumu oldukça sert olmuştur. Hükümet yetkilileri tarafından yapılan açıklamalarda gösterilere son verilmesi çağrısı yapılmış ve olaylara müdahale etmekten kaçınmayacakları ifade edilmiştir. 21 Şubat’a gelindiğinde Suudi Arabistan başta olmak üzere bölgedeki Arap Körfez ülkeleri açık bir şekilde Halife ailesinin yanında olduklarını açıklamış ve KİK kapsamında Bahreyn yönetiminin ülkeye istikrar kazandırma girişimlerine destek vereceklerini ifade etmişlerdir.²⁷

Krizin büyümesi üzerine öncelikli olarak muhalif Şii milletvekilleri Temsilciler Meclisi’nden çekildiklerini açıklamışlar ve doğrudan göstericilerle dayanışma içinde eylemlerin içinde yer almışlardır. Göstericilere karşı güvenlik güçlerinin gerçek mermiler kullanması Şiiiler arasında ciddi tepkilere yol açmış ve sivil ölümlerin artması üzerine ilk kez Şii muhalifler doğrudan Kralın istifasını yüksek sesle dile getirmeye başlamışlardır. Vefak liderleri tarafından yapılan açıklamalarda politik ve anayasal reformlar yapılmadan siyasi süreç içerisinde yer almayacakları ve eylemlerini sürdürecekleri ifade edilmiştir. Anayasal reform taleplerinin başında ülkenin gerçek anlamda Anayasal bir Monarşi olması, Kralın yetkilerinin sınırlandırılması, egemenliğin kaynağının Kral değil halk olması yönünde istekler gelmekteydi. Gösterilerin tüm müdahalelere rağmen sürmesi üzerine Bahreyn yönetimi KİK üyelerinden destek talep etmiş ve 14 Mart’ta da bin Suudi askeri olmak üzere KİK üyeleri olaylara müdahale etmek için Bahreyn’e asker sevk etmeye başlamışlardır. Bin Suudi askerinin yanı sıra beş yüz BAE’ne bağlı güvenlik güçlerinin Bahreyn’e müdahale etmesinin ardından 15 Mart’ta 3 aylık olağanüstü hal ilan edilmiştir. 16 Mart günü ise Suudi askerlerinin desteğiyle Bahreyn güvenlik güçleri İnci Meydanı’nda kamp kuran Şii göstericilere müdahale ederek eylemcileri zorla bölgeden çıkartmıştır. Bahreyn’de güvenlik kuvvetlerinin başkent Manama’nın ünlü İnci Meydanı’na düzenledikleri baskın sırasında çıkan çatışmalarda yaklaşık beş gösterici yaşamını yitirirken onlarca da yaralanmıştır.²⁸

27 *Al Arabiya News*, “GCC troops dispatched to Bahrain to maintain order”, 14 March 2011, <http://www.alarabiya.net/articles/2011/03/14/141445.html>, (e.t. 20.03.2011).

28 Ethan Bronner, “Protesters From Bahrain Square”, *The New York Times*, March 16, 2011, <http://www.nytimes.com/2011/03/17/world/middleeast/17bahrain.html?pagewanted=all> (e.t. 28.05.2011).

KİK üyelerine bağlı güvenlik güçlerinin Bahreyn'e müdahalesinin ardından tırmanan gerginlik bir çok Şii bölgesinde toplu tutuklamalar ve insan hakları ihlallerinin yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. Nisan ayındaki yargılamalarda gösterilere katıldıkları öne sürülen Şii muhaliflere karşı ölüm cezaları verilmiştir. Bahreyn Kralının Temmuz'da, kapsamlı reformlar yapılması için yeni bir ulusal diyalog başlatılacağını açıklamasına ve Vefak liderleri ile görüşmelerin başlamasına karşın içerisinde sivil ve askeri yargıçların görev aldığı Ulusal Güvenlik Mahkemelerinde süren yargılamalarda protestocuların yanı sıra göstericilere sağlık hizmetleri sunan doktor ve hemşirelerin de 15 yıla yakın hapis cezaları almaları, Bahreyn'deki Şii-Sünni çatışmasının ne kadar tırmandığının göstergesi olmuştur. Özellikle güvenlik güçlerinin müdahalesi sonrası yaralanan göstericileri hastanelerde tedavi eden doktor ve hemşirelerin cezalandırılması tepkinin büyümesine yol açmıştır. BM Genel Sekreteri Ban Ki Moon da Ulusal Güvenlik Mahkemeleri tarafından özellikle doktorlara, öğretmenlere ve diğer memurlara karşı verilen mahkumiyet kararlarını eleştirmiş ve tüm siyasi tutukluların serbest bırakılması çağrısında bulunmuştur.²⁹

Tutuklanmalar, yargılamalar ve mahkumiyet kararlarına rağmen Bahreyn'deki Şii muhalefet hareketi, Eylül ve Ekim ayı boyunca ülke içindeki gösterilerini sürdürmüştür. Eylül sonu ve Ekim başında Ulusal Güvenlik Mahkemelerinde 150'ye yakın mahkumiyet kararı alınmıştır. Sağlık ve eğitim çalışanlarının yanı sıra 32 kadın gösterici de rejim karşıtı slogan attıklarından dolayı 15'er yıllık hapis cezalarına çarptırılmıştır.³⁰ Bahreyn İnsan Hakları Merkezine göre Ekim ayına kadar yaklaşık 1.500 kişi tutuklanmıştır. Bunların bir kısmın akıbeti ise tam olarak bilinmemektedir. Tutuklananlar arasında 100 kadın da bulunmaktadır. Eylül ve Ekim ayındaki cezalarla birlikte toplam 180 kişi ölüm cezası ve ömür boyu hapis cezası dahil değişen oranlarda mahkumiyet kararı almıştır. Güvenlik güçlerinin müdahalesi sonucu yaklaşık 40 gösterici yaşamını yitirirken, 90 gazeteci de rejimin hedefi haline gelmiştir.³¹ Bahreyn'deki tutuklamalar ve yargılamalara dikkat çekmek isteyen 14 muhalefet liderinin başlatmış olduğu açlık grevi sürerken, ülke genelinde genel grev kararları alınmıştır. Ancak Şiiilerin tüm gösteriler ve eylemlerine rağmen el Halife ailesi yeni bir ulusal diyalog konusunda inandırıcı ve ciddi adımlar atmaya yanaşmamaktadır.

29 Secretary-General SG/SM/13856, "Secretary General, concerned About HARsh Sentences, lack of due process calls for Release of Political Prisoners in Bahrain", 30 Sep., 2011,

<http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sgsm13856.doc.htm>

30 Bahrain jails 33 more for protesting, <http://bahrainfreedom.org/NEWS/NewsContent/tabid/69/ArticleId/867/Bahrain-jails-33-more-for-protesting.aspx>; Bahrainis go on major hunger strike.

31 The Bahrain Center for Human Rights (BCHR), "As a result of crackdown on protest in Bahrain", (e.t. 11.10.2011).

Nitekim El Halife yönetimi 14 Şubat gösterilerinin ardından Meclisten çekilen muhalif milletvekillerinin geri dönüşünü sağlamak yerine yeni bir seçim takvimi açıklamış ve Eylül ayında Şiilerin boykotuna rağmen boşalan sandalyeler için seçimleri gerçekleştirmiştir. Katılım oranının %17 olduğu seçimlerde, seçimlere katılan adayların bir kısmı rakipsiz bir şekilde milletvekilli olma hakkı elde ederken, Şiiler doğrudan Meclisin fesh edilmesini ve yeni bir anayasanın hazırlanarak Başbakanın doğrudan Meclis tarafından seçilmesini talep etmişlerdir. Boşalan 18 sandalye için 14 ayrı seçim bölgesinde gerçekleşen seçimlerde 144.513 kayıtlı seçmenden sadece 25.130'u oy kullanmıştır. Dört seçim bölgesinde seçime katılan adayların karşısında her hangi bir adayın yer almaması dikkat çekmiştir. Al-Vefak lideri Şeyh Ali Salman seçim sonuçlarıyla ilgili olarak yaptığı açıklamada Bahreynlilerin Kralın ulusal reform söylemlerini reddettiğini ifade ederek Bahreyn'de demokrasinin olmadığını belirtmiştir. Salman iktidarın barışçıl şekilde el değiştirmesi için gerekli yasal düzenlemelerin olması gerektiğini ifade ederek, "Eğer değişim yoksa, Bahreyn'deki insan hakları ve güvenlik sorunu krizi devam edecektir. Bu tarihi bir andır"³² şeklinde beyanlarda bulunmuştur. Şeyh Salman'ın da dikkat çektiği üzere Bahreyn'deki krizin üzerinden aylar geçmesine rağmen ve Kral Hamad'ın ulusal diyalog toplantısını başlatıp bazı reform adımları atmasına rağmen ülkedeki mezhepsel gerginliğini sonlandırmada kapsamlı bir proje ortaya konabilmiş değildir.

Sonuç

Bahreyn'deki gösterileri toplumun tüm kesimlerinin içinde yer aldığı bir halk ayaklanması olarak görmek yerine Şiilerin 2002 sonrası dönemde yeniden başlattıkları ve 2010 seçimlerinden sonra da zirve yapan gösterilerinin Şubat 2011'da bir intifadaya dönüşmesi olarak değerlendirmek gerekir. Ekim 2010 seçimleri öncesi başlayan ve seçimden sonra da devam eden gösterilerin hedefinde Kral Hamad'ı politik ve ekonomik alanda reform yapmaya zorlamak vardı. Şiilere göre 2010 seçimleri Bahreyn'in politik reformlar konusunda 2000'lerin başına geri döndüğünün bir göstergesi olmuştur. Demokratik reform talepleriyle başlayan gösteriler, güvenlik güçlerinin sert müdahaleleri sonucu içerik değiştirmiş ve Şii muhalifler doğrudan Kral Hamad'ı görevden uzaklaştırma yönünde politik bir hedef ortaya koymuşlardır. Bunun üzerine hem bölgedeki Sünni rejimler hem de Bahreynli Sünniler muhaliflere karşı oldukça sert ve insan hakları ile bağdaşmayan bir yöntemle müdahale etmişlerdir. 2010 Ekim'inde de süren müdahale ve eylemler Bahreyn'deki istikrarı derinden etkilemeye devam etmektedir.

Dolayısıyla 14 Şubat'ta Bahreyn'de başlayan iktidar karşıtı Şii gösterileri ülkedeki Şii-Sünni gerginliğini tırmandırmış ve iktidarın sert müdahalesiyle

32 *Press Tv News*, "Over 80% of Bahrainis refused to vote," 25.09.2011,

birlikte iki toplum arasındaki birlikte yaşama olgusu zayıflamıştır. Ulusal diyalog yönünde başta BM olmak üzere uluslararası kuruluşlardan ve devletlerden gelen çağrılar karşılıksız kalırken, ülke her geçen gün daha büyük bir mezhepsel krizin içerisine sürüklenmiş bulunmaktadır. ABD ve bölgedeki Sünni rejimlerin El Halife ailesine destek vermesine karşın İran'ın da Şii göstericilerin arkasında yer alması sorunun bölgesel bir krize dönüşmesinde önemli bir rol oynamıştır. Suudi Arabistan'ın krize askeri yöntemlerle müdahale etmesi üzerine Bahreyn'deki Şii-Sünni krizi bölgesel bir soruna dönüşürken, İran ve Iraklı Şii gruplar da Bahreynli muhalefet örgütleriyle dayanışma içerisine girmişlerdir.

Bu bağlamda Bahreyn'de yaşanan rejim karşıtı gösteriler bir anlamda Basra Körfezi'nde var olan Şii-Sünni gerginliğinin de yeniden çatışmacı bir zemine kaymasına yol açmıştır. Ancak ülkedeki Sünni nüfusun Şii'lerden gelen taleplere şimdilik sıcak bakmadığı ve kısmi reformlarla sorunu gidermeye çalışacağı görülmektedir. Gösterilerin artması ve güvenlik güçlerinin sert müdahalelerinin ise ülkeyi bir iç savaşın içine sürüklemesinden çekinilmektedir. Sonuç olarak Bahreyn'deki Şii'lerin Şubat İntifadasının muhalif lider Şeyh Salman'ın da belirttiği üzere bazı kazanımlar elde edilmeden sonlanacağını beklememek gerekir.

Kaynakça

Albaharna, Husain M. (1968). *The Legal Status of the Arabian Gulf States: A Study of Their Treaty*, Great Britain: University of Manchester pub.

Al Arabiya News, "GCC Troops Dispatched to Bahrain to Maintain Order", 14 March 2011, <http://www.alarabiya.net/articles/2011/03/14/141445.html>, (e.t. 20.03.2011)

Al-Jamri, Mansoor (2010), "Shia and the State in Bahrain: Integration and Tension", *Alternative Politics*, Cilt 2, Özel Sayı 1, ss. 1-24

Al Jamri, Mansoor. *Mülakat*, 22.01.2009, Manama, Bahreyn.

Al Maawdah, Adel bin A. Rahman. *Mülakat*, 22.01.2009, Manama, Bahreyn. *Bahrain Freedom News*, "Bahrain Jails 33 More for Protesting", <http://bahrainfreedom.org/NEWS/NewsContent/tabid/69/ArticleId/867/Bahrain-jails-33-more-for-protesting.aspx>, (e.t. 6.10.2011)

Ayhan, Veysel (2010), "Oman Sultanlığı: Arap Yarımadasında Geleneksel ile Modernite Arasında Bir Ülke", *Orta Doğu Stratejik Araştırma Merkezi*, Rapor No:16

Bronner, Ethan "Protesters From Bahrain Square", *The New York Times*, March 16, 2011, <http://www.nytimes.com/2011/03/17/world/middleeast/17bahrain.html?pagewanted=all> (e.t. 28.05.2011)

- Cole, Juan R. I. (1987). "Rival Empires of Trade and Imami Shiism in Eastern Arabia, 1300–1800", *International Journal of Middle East Studies*, Vol. 19, No. 2, ss. 177-203.
- Crystal, Jill (1990). *Oil and Politics in the Gulf: Rulers and Merchants in Kuwait and Qatar*, New York: Cambridge University Pub.
- Gulf Centre for Democratic Development* (GCDD), Al Bander Report: Demographic Engineering and Mechanisms of Exclusion, Bahreyn: September 2006.
- Kurşun, Zekeriya (1998). *Necid ve Ahsa'da Osmanlı Hâkimiyeti: Vehhabî Hareketi ve Suud Devleti'nin Ortaya Çıkışı*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yay.
- Muslim Brotherhood's Official English Web Site* "Interview With Leader of Bahrain's Al-Menbar Society", <http://www.ikhwanweb.com/article.php?id=2264>, (e.t. 10.10.2011).
- National Portal of the Kingdom of Bahrain Website*, "Constitution of the Kingdom of Bahrain", 14 February 2002,
<http://www.bahrain.bh/pubportal/wps/wcm/connect/66637e004b96f314ba75bf13d8048f0c/CA9SS7XP.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=66637e004b96f314ba75bf13d8048f0c>, (e.t. 03.04.2011).
- Press News*, "Over 80% of Bahrainis Refused to Vote," 25.09.2011.
- Press News*, "Bahrainis Go on Major Hunger Strike", <http://www.presstv.ir/detail/203443.html> , (e.t. 8.10.2011)
- Programme on Governance in the Arab Region (POGAR)*, "Bahrain National Action Charter, 2001", <http://www.pogar.org/publications/other/constitutions/bahrain-charter-01e.pdf>, (e.t. 25.08.2011).
- Rihani, Ameen Fares (1930). *Around the Coasts of Arabia*, Houghton Mifflin Company,
- Secretary-General SG/SM/13856, "Secretary General, Concerned About Harsh Sentences, Lack of Due Process Calls for Release of Political Prisoners in Bahrain", 30 Sep., 2011, <http://www.un.org/News/Press/docs/2011/sgsm13856.doc.htm>
- Sotloff, Steven "Why Bahrain's Shiite Majority is Restless Despite Election Gains", CS Monitor News, <http://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2010/1026/Why-Bahrain-s-Shiite-majority-is-restless-despite-election-gains> (e.t. 12.05.2011)
- The Bahrain Center for Human Rights (BCHR), "As a Result of Crackdown on Protest in Bahrain", (e.t. 11.10.2011)
- Zahlan, Rosemarie Said (1989). *The Making of the Modern Gulf States: Kuwait, Bahrain, Qatar, the United Arab Emirates and Oman*, London: Unwin Hyman,
- Wright, Stewen (2006), "Generational Change and Elite-driven Reforms in the Kingdom of Bahrain", *Sir William Luce Fellowship Paper* No:7.

